

meddelandet till oss«.

Cervin vek inte undan. Det enda sättet att kringgå hans riktiga handläggning av ärendet var alltså med en lagändring. Han fann stöd hos den tyske 1800-talsjuristen Rudolf von Ihering. Cervin översatte Iherings »Striden för rätten« till svenska 1941, d v s samma år som processerna om kvarstadsbåtarna inleddes. Han försökte i denna och flera andra sammanhang leva upp till Iherings maning om att »striden för rätten är den enskildes plikt mot sig själv«. »Rätt är idealism, så paradoxalt det än låter, icke fantasins utan karaktärens, idealismen hos en man, som är sig själv nog och aktar allt annat ringa, när han angripes i sitt innersta«. Men hävdandet av personligheten genom karaktär och idealism hade inte något personligt, individuellt syfte. Tvärtom var det en »plikt mot det allmänna, ty *motståndet måste vara allmänt* om rätten skall kunna bestå«. Vidare enligt Ihering: »Varje enskild som nödgas hävda sin rätt, övertar sin andel i detta samhällsarbete, bidrar med sin skärv till förverkligandet av rättens idé på jorden«. Det är smärtan vid en rättskränkning som är avgörande för individens handlande. Den som inte förstår vad denna smärta, denna känsla, innebär, förstår inte vad rätten är, om han så har hele lagboken i huvudet, skriver Ihering.

Även om Ihering och Cervin levde och verkade under andre förhållanden än våra kan man i detta sammanhang åtminstone se dem som historiska exempel på loppor som vågar och satsar på att komma över askens kant.

Någon måste ju trots allt börja och ta initiativet. För att inte låta sig indefinieras och insocialiseras i härskande strukturer behövs det förebilder som visar att man inte är ensam. Det är inte den individuella kampen det handlar om utan om det ansvar man har inför varandra, och om att inte svika sina ideal.

## Aktuelle strømninger i fransk rettskritikk – en litteraturoversikt

Af Bjarne Melkevik

### I

I en rekke tidligere artikler her i Retfærd har jeg prøvd å presentere det som skjer i Frankrike hva angår rettskritikk. Således behandlet jeg Edelman i Retfærd nr. 13, Miaille i nr. 15 og Foreningen Rettskritikk i nr. 17. Hva jeg ønsker å gjøre i det følgende er å fortsette der hvor de tidligere artiklene sluttet og rette søkelyset på den senere utviklingen. For Frankrike er nemlig en teoretisk smelting hvor den teoretiske utvikling ikke har stoppet opp, men tvert om er blitt aksentuert av en rekke nye teoretiske bidrag. Hva jeg ønsker å presentere er derfor de aktuelle strømningene som manifesterer seg i den franske rettskritiske litteraturen. Imidlertid således at det er den teoretiske orienteringen sammenfattet i denne, det vil si det intellektuelle innholdet, som interesserer oss mer enn de umiddelbare resultater.

For å begripe de aktuelle strømningene så er det imidlertid viktig å forstå de historiske etappene som fransk rettskritikk har gjennomgått etter 1945. En utvikling som jeg for ordens skyld kan dele i tre atskilte perioder; med den viktige reservasjon at ingen av dem er avsluttet annet enn i hegemonisk henseende:

– Den første hegemoniske perioden kan vi identifisere til årene fra 1945-1965. I denne perioden fantes der ingen annen rettskritikk enn den fremført av medlemmer og sympatisører av det Franske Kommunistpartiet. Teoretisk hevet denne perioden seg svært lite over banalitetenes nivå ved sin idealisering av det øst-europeiske rettssystemet og sin kamp for de »demokratiske« rettighetene. Hovedaktørene i denne retning var M. & R. Weyl, R. Charvin, M. Piquemal og F. & A. Demichel. Som en karakteristikk av det teoretiske innholdet i deres bidrag så kan vi si at dette var like interessant som et julekort skrevet i Kreml og postlagt i Paris.

– Den annen hegemoniske perioden kan vi identifisere til årene 1965-1975 og som værende karakterisert ved den Althusserske marxistiske strukturalismen. Viktigst var her det faktum at denne perioden bryter med den tidligere teori-løshet og at den reaktualiserer Marx. En rekke jurister som N.A. Poulantzas,

A-J. Arnaud og B. Edelman utmerket seg her ved deres forsøk på å nyttiggjøre seg Marx ved hjelp av strukturalismen. Dette nettopp gjennom teoretiske bidrag angående rettens strukturforankring, dens strukturuttryksformer og dens abstrakt struktur-konstituerte subjekt. Det som er verd å merke seg ved denne perioden er dens forsøk på å grunnlegge en marxistisk rettsteori på et autonomt rettsteoretisk grunnlag.

- Den tredje hegemoniske perioden kan vi identifisere fra året 1975 og frem til i dag. Denne perioden karakteriseres ved at rettskritikken blir en akademisk disiplin og dette særlig gjennom oppkomsten av Foreningen Rettskritikk. I sådan henseende er den en forlengelse av 60 årenes studentkritikk ved at de opprørske studentene nå er blitt kritiske professorer. Det dreier seg således om en kritisk marxisme som finner sine intellektuelle røtter såvel i Frankfurter-skolens kritiske teori som hos Gramsci, Pariser-marxismen, den øst-europeiske ideologien, o.l. og dette i et ulikt blandingsforhold for hver forfatter. Det er således mer et akademisk teorimangfold som karakteriserer denne perioden enn noen enhetlig utarbeidet teori.

Med denne historiske skissen som utgangspunkt vil jeg i det følgende ta for meg de enkelte retningene for å se nærmere på hva som har skjedd dem. Med det forbehold at jeg ikke kan behandle den ortodokse kommunist-parti rettskritikken i det denne synes å ha avgått ved en langsom død, og i en hvis grad også er blitt oppslukt av Foreningen Rettskritikk, så vil jeg i det følgende først se på hva som har skjedd med den strukturalistisk-marxistiske rettskritikken, deretter vil jeg se på hva som skjer i den rettskritiske leiren for til slutt å stille spørsmålet om man ikke også kan skimte antydningen til en ny teoretisk orientering basert mer direkte på en Marx-inspirasjon.

## II

Innledningsvis sa vi at den marxistiske strukturalismen, i hovedsak utgått fra Althusser, var fremherskende i rettskritikken i årene fra 1965-1975. I dagens Frankrike er imidlertid den marxistiske strukturalismen i almenhet å betrakte som intellektuelt død og man kan derfor med all grunn spørre seg hva som har skjedd med den strukturalistisk-marxistiske rettskritikken. At denne også er intellektuelt død kan man observere gjennom de to siste publikasjonene til denne retningens hovedrepresentanter: A-J. Arnaud og B. Edelman.

For det første hva angår André-Jean Arnaud som fremfor alt var kjent som forfatteren av »Forsøk på en strukturell analyse av den franske Sivillovbok: den borgerlige freds spilleregler« (1973) hvor han som en av de første prøvde å avdekke rettens uttrykkningsformer etter en strukturalistisk-marxistisk metode. I 1981 er Arnaud tilbake med et nytt stort bokprosjekt »Critique de la raison juridique« (Kritikk av den juridiske fornuft), planlagt i tre bind og hvorav

det første bind »Où va la Sociologie du droit« (Hvorhen går Rettssosiologien), LGDJ, Paris 1981, allerede er utkommet. Det er karakteristisk å observere at Arnaud ikke interesserer seg lenger for relasjonen mellom rett og samfunn, og i særdeleshet ikke for den samfunnsmessige determineringen av retten. Hans nye forskningsprosjekt er å vise at det er gjennom begrepet »den juridiske fornuft« at rettssosiologien kan overskride skillet mellom det som er og det som er i emning. Likeså at det er gjennom dette begrepet at den kan frigjøre seg fra dens unaturlige teoretiske allianse med politologi og kriminologi. Hans bok er da også i den henseende en encyklopedi, hvor det kan garanteres at ingen vil gå tomhendt, hva angår manifestasjonen av denne juridiske fornuft såvel av påvisningen av at det er den juridiske fornuft som er rettssosiologiens utgangspunkt. Hva er så »den juridiske fornuft«?

For Arnaud så er den juridiske fornuften nedlagt i samfunnet både som materialitet og som aktivitet. Et faktum som den juridiske fornuften gjenfinner i den selvsamme konstituerte materialiteten og aktiviteten. I sådan henseende er ikke den juridiske fornuft »noe«, men et intellektuelt ordnet forhold til et vitenskapelig objekt. Nærmere bestemt så kan vi si at det dreier seg om en heuristisk pedagogikk som består i å la oss oppdage det man ønsker å la oss opptage.

Der hvor Arnaud gjenfinner sin tidligere »marxisme« er gjennom hans konstatering av at både materialiteten og aktiviteten ikke representerer noen enhetlig blokk, men er splittet mellom flere og motstridende tendenser. Den juridiske fornuft som observerer denne striden kan etter Arnaud ikke unngå å måtte ta stilling til om den skal uttrykke det som består eller det som er i emning. Noe egentlig valg mellom dem eksisterer ikke, selv om Arnaud formelt fremstiller det slik, i og med at det er de som baserer seg på den »nye« juridiske fornuften som er i takt med den nye materialiteten og de nye samfunnsmessige aktivitetene.

La oss forløpig forlate Arnaud for, for det annet, å rette oss mot Bernard Edelman. Bernard Edelman, hvis første bok »Retten begrepet gjennom fotografiet. Bidrag til en marxistisk teori om retten« (1973, engelsk oversettelse 1979, fransk ny-opptrykk 1980) er blitt utropt til å være det mest originale nåtidige marxistiske arbeid om den marxistiske rettsteorien, har også utgitt en ny bok i 1981: »L'Homme des foutes« (Massenes menneske), Pauot, Paris 1981. Også for Edelman så er det den juridiske fornuften som interesserer, men på en helt annen måte enn hos Arnaud som ved sin heuristiske pedagogikk gjør denne unik og absolut. For hva som interesserer Edelman er den juridiske fornuft representert som motsetning til den irrasjonelle representasjon, mer bestemt: den irrasjonelle overflytting av egne menneskelige kvaliteter over til en representasjon av disse inkarnert i Partiet, Staten, Klassen, Folket, Nasjonen, o.l. I sådan henseende er for eksempel den »stalinistiske horden« for Edelman

inkarnasjonen av den moderne irrasjonalitet i dens galskap og i »vår« kjærlighet til å tjene, til å være et massenes menneske.

Opp mot denne formen for irrasjonalitet setter Edelman opp en annen tradisjon og en annen rasjonalitet. Nettopp den hvor mennesket representerer seg selv som Retts-mennesket. Likeså så setter han Retts-staten opp mot Den Ville Horde, og dette enten denne siste lar seg presentere som den vanlige politiske horden eller in extrimis som den stalinistiske horden. Edelman velger således i alle sammenhenger Retten, eller rettere sagt søkningen etter den juridiske fornuft i de individuelle såvel som de samfunnsmessige tvistene. For presist på samme måte som en psykoanalytiker så tvinger denne juridiske fornuften, hvis vi skal følge Edelman, samfunnet såvel som individet til å bringe dets konflikter opp på den samfunnsmessige overflate, uttrykke dem der og løse dem ved å gi enhver hans rett.

For Edelman representerer »marxismen«, i.e. den marxistiske politikken, idag et knust bilde. Istedenfor tilbedelsen av bildet hvor de intellektuelle tjener refleksjonen av deres paradisi, så vil han plassere seg bak bildet og det er nettopp i den henseende at han interesserer seg for psykoanalytikkens lærdommer. Nettopp dette fordi at selv om marxismen ifølge Edelman har greid å påvise rettssubjektets materielle basis, så har den ikke greid å påvise hva det er i rettssubjektet som representerer mennesket og hva som ikke gjør det. Således unnslipper ikke bare en dimensjon av en helhet, men selve problemet med den politiske irrasjonalitet representert ved den politiske horde og massenes menneske. Således er det for Edelman et hovedpoeng at politikken hverken opphever eller løser noe problem for retten, men selv stiller et. I en sum så kan vi således si at Edelman hevder at den »marxistiske« rettsteorien også må ta opp menneskets problem på samme måte som den tar opp materialitetens problem.

Ved å ta utgangspunkt i det som vi nettopp har skrevet om Arnaud og Edelman så har vi nå nok materiale til å besvare vårt innledende spørsmål om hva som har skjedd med den strukturalistisk-marxistiske rettskritikken. For det som har skjedd er ikke noe annet enn at denne har blitt til en sosialantropologisk rettsteori. »Strukturen« er blitt avløst av den »juridiske fornuften« – på den ene side som det tenkende menneskets oppdagelse av denne hos Arnaud og på den annen side som menneskets relasjon til denne hos Edelman. Således så dreier det seg også om to retts-antropologiske kunnskapsteorier. To rettsantropologiske kunnskapsteorier som bare atskiller seg ved at den ene tar utgangspunkt i det begripende mennesket, mens den annen tar utgangspunkt i det virkende mennesket. At begge ikke har avsverget sin marxisme, og at man fremdeles kan finne teoretiske posisjoner hos begge som utvilsomt har sin rot i denne, overskygger imidlertid ikke det faktum at de begge har forflyttet det teoretiske forklaringspunktet til mennesket.

Det som dog intrigerer meg mer enn denne konstataasjonen er imidlertid spørsmålet om ikke denne utviklingen allerede var uatskillig forbundet med selve den teoretiske konstitueringen av den strukturalistiske marxismen. Således å forstå om ikke gangen fra den opprinnelige strukturalistiske posisjonen frem til den antropologiske ikke er noe annet enn realiseringen av en iboende opprinnelig teoretisk svakhet i selve den strukturalistiske marxismen. Spørsmålet fortjener en refleksjon i det det slår oss at Althusser ved sin symptomale lesning av »Marx«, eller rettere sagt av det som Marx ikke kunne si, ikke interesserer seg for den kritiske kunnskapen som er nedlagt i kritikken av begrepene, men heller retter seg hen mot det som må være den betydningsstrukturelle sammenhengen mellom »begrepene«. Det er således en av hovedtesene til Althusser at kunnskapen ikke arbeider med et materielt objekt, men med sitt eget råmateriale. Det som intrigerer oss her ved Althusser's kunnskapsteori er nettopp at selv om Althusser selv kom frem til et filosofisk-politisk teori-objekt så er der intet som hindrer at det kunnskapsskapende subjektet forflytter sitt teori-objekt. Forflytter det til seg selv. For når det kunnskapsskapende subjektet hos Althusser er oppstått som leser, som konstruktør, som strukturerer og som praktiker så er det da heller ikke noe annet enn »antrophôs« (mennesket) som er manifestert. Dette også på en måte som er den speilvendte måte av psykoanalytiker og filosofens J. Lacan's måte å lese Freud på. Det slår oss således umiddelbart at hverken Arnaud eller Edelman trengte å gjøre noen ny teoretisk revolusjon, men at de kunne forbli på det av Althusser's skapte kunnskapsteoretiske nivå og å la det kunnskapsskapende mennesket være sitt eget forskningsobjekt. Nærmere bestemt ved at det kunnskapsskapende menneske gjør seg selv til det kunnskapsskapte objekt. Når vi således kan observere at både Arnaud som Edelman plasserer den juridiske fornuft i mennesket samtidig som de gjør denne til deres teoretiske objekt, så er en slutning om at de begge har søkt å unnslipe den strukturalistiske marxismens sammenbrudd gjennom dens »svakhet« ikke en umulig påstand.

### III

Den retningen som idag er fremherskende i Frankrike er den rettskritiske skolen. Derom kan der ikke være noen tvil. Sentrert rundt Foreningen Rettskritikk, som fungerer såvel som et organisatorisk samlingspunkt som et middel til teoretisk debatt og koordinering, så har denne langsomt men sikkert opparbeidet en slik tyngde at deres synspunkter blir debattert og tatt alvorlig. Som om det i den alminnelige rettsteoretiske diskusjon fremdeles bestrides hvilken betydning som skal tillegges den marxistiske refleksjonen over retten så kan man nå observere at denne blir benevnt ved navn og at flere også anerkjenner

denne som en verdifull tilvekst til forståelsen av retten. At det således er slutt på den tiden da man ikke engang tok den marxistiske refleksjonen over retten alvorlig skyldes i høyeste grad den intelligente som den rettskritiske skolen har vist i sin kritikk. Det er da således også i denne at man kan observere den høyeste teoretiske aktivitet.

Det første bidraget som vi vil nevne er tidsskriftet »Procès. Cahiers d'analyse politique et juridique« (Prosess. Tidsskrift for politisk og juridisk analyse) publisert av Universitetet i Lyon, men redigert av medlemmer av Foreningen Rettskritikk og faktisk et teoretisk organ for denne. Det er dette tidsskriftet som fremfor noe har befestet den rettskritiske skolens innflytelse fra dets tilblivelse i 1978 og frem til idag med 11 enkeltheftene enhver på størrelse med en bok. Vi kan her bare nevne tittlene på hver av disse heftene for å forstå det teoretiske prosjektet som redaksjonen ønsker å uttrykke: nr. 1 »Fra det juridiske til det politiske«; nr. 2 »Rett, klasser, sosiale formasjoner«; nr. 3 »Det juridiskes institusjon: rettsvitenskap, undervisning og rett«; nr. 4 »Produksjonsformer, stater, symbolske former«; nr. 5 uten tittel, men i hovedsak opptatt med problematikken rundt juridisk kunnskap; nr. 6 »Krise og rett«; nr. 7 »Økonomiens juridiske former«; nr. 8 »Rett og sosial innlemming«; nr. 9 »Rettskritiske tilnærminger«; nr. 10 »Latin-Amerika« og nr. 11-12 »Den politiske representasjonens virkemåte« hvis annen del er annonsert for nr. 13. Vi kan således si at tidsskriftet forsøker å utbre den tese at retten og politikken utgjør ett sammenknyttet teoretisk objekt: den politiske retten. Nærmere bestemt at de juridisk-politiske formene konstituerer en sosial realitet ved selv å være en nødvendig formidling av de sosiale forhold. Det er verd å merke seg at basis og overbygningens metaforen ikke er representert som inneholdende noen teoretisk separasjon, d.v.s. at basis-overbygningensmetaforen ikke tillegges noen selvstendig kunnskapsmessig/forklaringsmessig verdi. At rett og politikk utgjør ett teoretisk objekt er således ikke konstatert utfra noen »materialitet«, men er et konstruert objekt i Althussersk betydning, eller et teorem som man vil si i vitenskapsteorien, som forordner den teoretiske produksjonen.

Hvis vi for det annet retter oss mot Jean-Jacques Gleizal's bok »Le droit politique de l'Etat. Essai sur la production historique du droit administratif« (Statens politiske rett. Avhandling over den historiske oppkomsten av den administrative retten), PUF, Paris 1980, så kan vi videre utdype det ovennevnte. For selv om Gleizals hovedbeskjeftigelse er å oppfange den administrative retten i dens historiske oppkomst, så foretar han denne ut fra basisteoremet at »det juridiske er politisk« og at »politikken passerer gjennom jussen«. Hvis vi ser nærmere på dette teoremet så hviler det på den ene side på en påstand om at det signifikative ved den moderne retten er å inneha en almen og abstrakt karakter som ifølge Gleizal ikke kan være tildelt den av noe annet enn av Staten i det denne også innehar en universell karakter. At det juridiske er politisk

hviler videre på den oppfatning at staten er rettens fødselshjelper, nærmere bestemt ved å »juridisere« »bestemte« sosiale forhold. Dette siste henviser også til den annen side av Gleizals teorem, i det dette betyr at politikken passerer gjennom retten. Nærmere bestemt ved at retten ikke er annet enn en av statens uttryksformer og som sådan strukturert av dens rolle av å være fødselshjelper. For Gleizal så eksisterer der ikke noe annet enn en »politisk rett« som i hans konkrete analyse, om den administrative retten, bearbeides fra utsiden av den sosiale og politiske utviklingen, og fra innsiden av juristenes utdannelse og deres plass og rolle i samfunnet. Som sådan er også Gleizals »politiske rett« konstruert som et teorem som tillater både en metodologisk refleksjon over rettsvitenskapen og en sosiologisk refleksjon over juristene.

Hvis vi for det tredje retter oss mot Paul Alliès så er det også begrepet »politisk rett« som går igjen hos ham. I »Elements de droit politique« (Utsnitt av den politiske retten), Les Editions de Faubourg, Montpellier 1982, søker Alliès på sin måte å utdype hva man bør forstå med begrepet den »politiske retten«. For Alliès er dette begrepet direkte knyttet til den juridico-politiske organisasjonen og funksjonen av det politiske »samfunnet«. Som sådan er altså den politiske retten betegnelsen på et samfunnsmessig fenomen og det er som dette at det representerer et teoretisk undersøkelsesobjekt. Et teoretisk objekt som Alliès vil belyse ved hjelp av marxismen, men ikke eksklusivt, og som han følger i en kritikk av rettens idealitet, av prinsippene for dens organisasjon og av den franske politiske formasjonen.

Det kan allerede her være klargjørende både for forståelsen av Alliès som for Gleizal å motstille deres oppfatninger av den politiske retten. Disse innbefatter nemlig en kontradiksjon hvis eksistens man ikke bør unnlate å registrere, om ikke også trekke de nødvendige teoretiske konklusjonene derav. For der hvor Gleizal lar sitt teoretisk konstruerte objekt, den politiske retten, utvelge seg sin egen virkelighet, så plasserer Alliès seg i den juridisk-politiske virkeligheten og gjør denne til undersøkelsesobjektet. Forskjellen manifesterer seg umiddelbart ved at mens Gleizal presenterer en kritikk ved den politiske retten, så er Alliès karakterisert ved at det dreier seg om en kritikk av den politiske retten. Likeså også at mens Gleizal manifester tydelige etatistiske tendenser, så er Alliès direkte kritisk innstilt til disse. Vi kan således observere eksistensen av en dyp og uoverstigelig motsigelse av hva den politiske retten er for noe, hvordan den skal behandles og hvilke konsekvenser dette må få.

Den siste boken jeg vil omtale omhandler også den politiske retten, den sier det da også selv, men dette på et annet og mer praktiskt plan. Ved »Droit des faillites et restructuration du capital« (Konkursretten og kapitalens gjenoppbygging), Grenoble 1982, av L. Boy, R. Guillaumond, A. Jemmaud, M. Jeantin, J. Pagès & A. Pirovano, så vil forfatterne både kritisere konkursretten som værende mer og mer en fase i den permanente oppbygningen av kapi-

talen og å lansere en rettspolitisk »krise-rett«. En »krise-rett« som skal bryte denne kapitalens gjenoppbygningssyklus ved å legge vekt på en samfunnsmessig planlegging angående produksjon og arbeid. Likeså ved at det ikke skal være privatøkonomiske kriterier som skal være avgjørende, men den totale samfunnsøkonomien. Likeså også ved at de »folkelige« krefter skal engasjeres ved en konkurs, o.s.v. Alt i alt en human rettspolitikk mot økonomiens diktatur.

Det er i den forbindelse meget opplysende å registrere at boken var ferdigredigert i 1981 da hele »venstresiden« var fulle av optimisme på grunn av installeringen av den nye sosialist-kommunist regjeringen i mai 1981. Likeså også å observere at det var denne »rettspolitikken« som ble fulgt ved at staten i årene 1981 og 1982 nettopp substituerte seg for kapitalen ved en enorm pengeutpøsning til foretak i vanskeligheter og til etatisering av ikke lønnsomme sektorer. En pengeutpøsning som skapte en nasjonaløkonomisk krise hvis utgang ble, fra 1983, en innstrammingspolitikk av en slik karakter at den aldri ville blitt godtatt fra en borgerlig regjering. Ved en skjebnens ironi kan man således retorkvere til ovennevnte forfattere at økonomiens diktatur med en eklatant logikk har vist hva som har forrang fremfor hva og hvor forklaringspunktet ligger. Det hører forsåvidt til bildet å registrere at nevnte sosialist regjering siden 1983 også suksessivt har endret hele den franske konkurslovgivningen og at denne endringen ikke har gått noe lenger enn til en teknisk reformulering for å bringe denne i samsvar med allerede etablert praksis.

Hva er det så som skjer i den rettskritiske skolen? Som vi har påvist i det ovennevnte intet annet enn at rettskritikken har blitt et spørsmål om forholdet til en »politisk rett«. For der hvor ingen av de nevnte forfattere ytrer noen tvil er at retten er politisk, er en politisk rett. Hva som er problematisk, for ikke å si direkte tvilsomt, er deres forhold til en materialistisk samfunnsanalyse, men det problemet vil jeg her legge til side for et annet spørsmål hva angår den konseptuelle oppkomsten av begrepet politisk rett. For begrepet »politisk rett« er ikke noen ny oppfinnelse og heller ikke et tomt skall som kan romme alt. Vi må således spørre oss når og hvordan dette begrepet oppstår? Begrepet politisk rett er et ektefødt produkt av den franske opplysningstiden. Man finner det hos Burlamaqui, Mably, osv. og det er betegnende at Rousseau kalte sitt hovedverk »Samfunnskontrakten eller den politiske rettens prinsipp«. I sådan henseende var oppkomsten av begrepet »politisk rett« i den franske opplysningstiden tegnet på et ideologisk skifte fra en nominalistisk naturrett til en omforklarende politisk rett, fra en individualistisk menneskerett til en samfunnsklassers aspirasjon, fra en humanistisk utfoldelse til et revolusjonært krav. Det forekommer meg således å være mer enn tilfeldig at den rettskritiske skolen med slik insistans reaktualiserer dette begrepet. Heller enn å anse det for å være en tilfeldighet så forekommer det meg tvert om å være symptomatisk

for hva de anser som værende deres oppgave. Nærmere bestemt at de på samme måte som opplysningstidens politiske rett søker å oppstille et paradigmealternativ. Konkret ved å forflytte forskningsobjektet fra en positiv eller normativ oppfattet rett, over til en politisk rett med den målsetning å oppnå et paradigme-skifte. Med et ord fra Althusser kan vi sammenfatte dette således at den politiske retten skal åpne for ett »nytt kontinent«.

## IV

Innledningsvis antydet jeg at man også kunne skimte antydningen til en ny teoretisk orientering innen fransk rettskritikk. På den ene siden så er det nok alt for tidlig å innnta noe definitivt standpunkt hva angår oppkomsten av noen ny »skole«, men på den annen side så er tegnene til en slik nyorientering også ganske signifikative. Mer signifikative enn det de to bøkene som vi vil omtale i det følgende kan gi uttrykk av. For det forholder seg nemlig slik at både innen den rettskritiske retningen og utenfor denne så er der nemlig teoretikere som har engasjert seg på en annen vei enn å presentere en apologi for den politiske retten. Nemlig ved å ta for seg det som Marx har sagt om retten.

Det første av disse bidragene er Jacques Michel's bok »Marx et la société juridique« (Marx og det juridiske samfunn), Publisud, Paris 1983. Tittelen forråder imidlertid innholdet så vi kan nevne at avhandlingen ble forsvart som juridisk doktoravhandling i Lyon i 1978 under tittelen »Rettens determinasjon ifølge Karl Marx«. Michel's arbeid er faktisk det første franske forsøket på å foreta en helhetlig analyse av »alt« hva Marx sa om retten og dens samfunnsmessighet. I og med at en sådan analyse avhenger av den teoretiske rammen som disse settes i så kan vi bemerke at Michel deler Marx uttalelser i to: en rettsnegativ periode fra 1842 til 1847 og en rettspositiv periode fra 1852 til 1871, og de mellomliggende årene 1847 til 1852 som den politiske skiftestasjon. Sagt på en annen måte så får vi således de filosofiske skriftene satt i motsetning til de »økonomiske«, mens de politiske skriftene blir satt i parentes. Det overraskende og svært avdekkede er imidlertid at Michel gjør unntak for de filosofisk-økonomiske manuskriptene fra 1844 således at han tar disse ut av deres kronologiske orden og setter dem inn som forklarende element hva angår de kritisk-økonomiske skriftene fra 1852 til 1871. Således oppnår han at det antropologiske menneskesynet uttrykt i 1844 skriftet strukturer »kritikken av den politiske økonomi« til å være en avhandling over menneskets virke. I Michel's fremstilling blir således retten hos Marx et tilbehør til mennesket som manifesterer seg i dets praktiske virke. Med andre ord en antropologisk retts-teori, eller som Michel sier det selv: ansatsen til en marxiansk retts-antropologi.

Den annen bok i denne retning er »Marx: 'du' »vol de bois« à la critique du

droit« (Marx: Fra »vedtøyveri« til kritikk av retten), PUF, Paris 1984, av Pierre Lascoumes og Hartwig Zander. Deres utgangspunkt er det som Marx selv skrev om sin intellektuelle utvikling i forordet til »Kritikken av den Politiske Økonomi« i 1859. Nemlig at det var striden om de nye tømmertryveri-lovene og polemikken angående tilstanden blandt Mosel-bøndene som for første gang fikk ham til å ta stilling til materielle interesser. Lascoumes og Zander tar derfor som utgangspunkt at det var i relasjonen til juridiske problemer at Marx således for første gang opptok studiet av samfunnets materielle aspekter. Dette faktum interesser dem også så desto mer som Marx returnerte denne gryende »materialismen« mot retten. Returnerte den ved å etablere en rettskritikk for det han da begynner å innse. For Lascoumes og Zander så består denne av to hovedelementer som Marx aldri forlater senere: For det første kritikken av den juridiske abstraksjonen og den derav følgende nødvendighet av å undersøke den materielle virkelighet for der å finne forståelsen til disse. For det annet kritikken av motsetningen mellom det sivile samfunn og den politiske staten som fører Marx henimot kritikken av det politiske samfunn. To hovedelementer som kan oppsummeres i oppkomsten av en materialistisk forståelse av rettens karakter og i muligheten for en kritisk rettspolitik. Imidlertid således at det første ikke er, og ikke kan være følgen til det annet, men derimot således at det annet (den kritiske rettspolitikken) hviler på en materialistisk rettsoppfattning.

Skal jeg forsøke å sammenfatte denne nye orienteringen innen fransk rettskritikk så er det ikke ved å vise at det dreier seg om to nye antropologiske rettsteorier, heller ikke ved å vise at det er den franske marxismens nye dominerende teoretiker Georges Labica's filosofiske marxisme som strukturer deres Marx-forståelse, for der finnes nemlig et punkt som er mer opplysende. Nemlig at det dreier seg om oppkomsten av en marxiansk rettsteori. En rettsteori som ikke plasserer seg innen en eller annen marxismes hermeneutiske sirkel eller innen marxologiens statiske kunnskap, men som med rettferdighet kan benytte seg av hver av dem for å nå det overskyggende mål å gjøre som Marx. For hovedelementet i marxiansk rettsteori er å gjøre som Marx og som sådan må den derfor gå utenom alle forklaringsmodeller som bare baserer seg på ham. Å gjøre som Marx betyr i den forbindelse å følge den veien som Marx har åpnet ved sin samfunnskritikk for å etablere en kritikk av den samfunnsmessige retten. Det som imidlertid er problematisk her er spørsmålet om hvilken Marx man skal gå ut fra! For imidlertid å vende tilbake til de omtalte forfatterne så er det svært interessant å observere deres engasjement for en marxiansk rettsteori, men jeg vil også understreke at bare tiden vil kunne vise om dette vil resultere i en mer uttrykt teoridannelse og om denne i så fall bare vil være basert på den unge Marx.

## V

Man kan uten større vansker påstå at i konstitueringen av en kritisk rettsvitenskap så har man i Frankrike i dag kommet langt. Like bemerkelsesverdig er det derfor å registrere at den teoretiske produksjonen stadig blir aksentuert gjennom en suksessiv forflytning av den teoretiske interesse henimot nye teoretiske objekter, og dette på grunnlag av nye metodiske overveielser. Hva jeg således ønsker å tilskryte her som en konklusjon på vår artikkel er en poengtering av denne aktuelle teoretiske forflytning henimot to konstituerende elementer:

For det første henimot retten som værende konstituert på mennesket (antrophôs). Nærmere bestemt på mennesket som bærer av en »juridisk fornuft« eller på reduksjonen av »rett« til å være innesluttet i definisjonen av mennesket i dets bekræftelse som menneske. Både ansatsene til en sosialkritisk antropologisk rettsteori hos Arnaud og Edelman, og en antropologisk marxisant rettsteori hos Michel og hos Lascoumes/Zander er et vitnesbyrd for dette.

For det annet henimot retten som værende konstituert på »politikken«. Som oppstillingen av den politiske retten som en mellomstasjon mellom »le politique« (det politiske) og »la politique« (politikken). Nærmere bestemt ved å utpeke et »teoretisk« område, den politiske retten, for å velge den adekvate praktiske handlemåte på dette området, en politisk rett.

Sammenfatningsvis så kan vi altså konstatere at den franske rettskritikken har forandret seg meget og at den, uten åpent å fornekte hverken sin kritiske eller »marxistiske« karakter, idag fremstiller seg som totalt forandret.